

APROFUNDIR LA DEMOCRÀCIA

FRANÇOIS HOUTART

Bèlgica-Amèrica Llatina

La democràcia no és una evidència, un fet natural. Tots els que han patit tiranies ho saben. La democràcia és una construcció social, una manera d'organitzar les relacions col·lectives, econòmiques, polítiques, socials... per tal que tothom en pugui participar. Es tracta, doncs, d'un procés social, constantment en construcció. La democràcia s'inscriu sempre dintre de relacions socials precises i mai no es pot parlar de la democràcia en abstracte.

El recurs de la història és prou interessant: cal saber que la democràcia de la qual ens parlaven Plató o Aristòtil s'aplicava a la categoria dels homes lliures, bandejant les dones i els esclaus. Quan es va proclamar el *Bill of Right* als EUA, el governador Thomas Jefferson era propietari d'esclaus. Quan Jean-Jacques Rousseau va escriure *El Contracte Social*, s'estava desenvolupant una nova estructura social de les relacions de producció cada cop més excloent. Publicant el seu "final de la història", Francis Fukuyama consagra una societat globalitzada, la més desigual de tota la història...

Avui en dia el món és unipolar. Ha globalitzat les relacions socials de desigualtat i d'exclusió i forma el context dels mecanismes de funcionament de la democràcia. No estem pas en un mercat abstracte, sinó en un mercat capitalista que va sostreure l'economia del conjunt social, per imposar-li les seves normes de funcionament, transformant-ho tot en mercaderia i posseint els mitjans de la seva globalització. La democràcia socialment construïda no existeix sinó és a l'interior d'aquest context concret.

Malgrat que els intercanvis econòmics reals continuïn sent en gran part locals, els centres de poder es concentren i la relació fonamental és cada cop més desigual. S'exerceix pressió per tal que els mecanismes juguin a favor dels més potents i el pes dels grans agents econòmics vagi augmentant, ja que es tracta de les institucions financeres internacionals o d'empreses cada cop més concentrades i transnacionals. Tot i això, el discurs pretén que tot allò que impedeix el mercat és antidemocràtic, per exemple l'Estat, i en particular l'Estat-Providència. El mateix discurs afirma que la lliure propietat del capital garanteix la llibertat de la societat civil.

Durant l'etapa neoliberal, que va començar a finals dels 70, vam assistir a un llarg declivi de l'exercici de

la democràcia: menys controls democràtics sobre el camp econòmic i despolitització accentuada. És veritat que les dictadures militars es van anar reemplaçant progressivament, a l'Amèrica Llatina i a Àsia, per democràcies controlades, cosa que va ser un progrés. Tot i això, aquest fet no es va pas donar perquè el mercat sigui per ell mateix portador de democràcia. A la majoria dels casos, les dictadures van ser la pròpia condició de la protoglobalització neoliberal dels mercats, especialment financers. El cas de Xile és un exemple particularment clar. Quan les dictadures que havien instaurat una estabilitat política i social favorable a les inversions, es van tornar políticament incòmodes i moralment insuportables. Per assegurar millor la legitimitat de l'economia de mercat es va passar a les anomenades democràcies *controlades*, és a dir, incloent condicions d'impunitat pels actors polítics dels règims anteriors o sota el control dels organismes financers internacionals.

En unes circumstàncies així és el propi contingut de les decisions polítiques el que es transforma. La globalització de l'economia capitalista debilita la sobirania dels Estats, cosa que no seria cap problema, si instàncies democràtiques eficaces actuessin en la nova dimensió. Es coneix l'exemple d'Europa, que té moltes dificultats per construir-se sobre un pla que sobrepassa l'establiment d'un mercat comú. Les privatitzacions d'allò que fins ara formava el sector públic, amb tots els seus defectes, sovint signifiquen una lluita contra l'Estat. I què s'ha de dir de la veritable pirateria del patrimoni comú acumulat que elles impliquen, concedint a potents grups privats nacionals o internacionals una influència creixent sobre les decisions col·lectives...

El que volem dir és que la democràcia és molt més que un fet polític, i que el mercat, sota la seva forma capitalista, redueix la democràcia a la gestió d'un Estat orientat al servei de la propietat privada, autorreduint el seu espai d'acció en els altres sectors. Democràcia significa aleshores, senzillament multipartidisme i processos electorals.

Per descomptat, una democràcia limitada és millor que una tirania. En aquest sentit, el liberalisme polític va significar un progrés en la història europea, vers la llibertat, i la descolonització, com a procés polític, va estendre pel Sud un veritable desig de democràcia. No obstant, aquests processos, inserits en una economia

cada cop més desarrelada del cos social i que posi els seus objectius en ella mateixa, més que en el benestar de les poblacions, han tingut ben poca autonomia. Es van inscriure en el quadre de relacions socials que feien de l'Estat una eina principalment al servei dels interessos dominants. Tan sols sota la pressió de grups socials desfavorits, que van començar lluites sovint reprimides cruelment, l'Estat es va començar a democratitzar i ha pogut, com en el cas de l'Estat social després de la segona guerra mundial a Europa, ser un àrbitre entre les forces concurrents i garant d'una certa igualtat.

L'ofensiva neoliberal, destinada a recomposar el procés d'acumulació del capital, va posar en qüestió aquest paper de l'Estat, debilitant-lo a les societats més organitzades i reduint-lo a les altres, particularment al Sud, i fent-lo inoperant en el procés de globalització en funció del seu caràcter d'Estat-nació i de l'absorció del poder de regulació internacional per les forces del mercat.

És en aquest context on se situa la democràcia parlamentària, conquesta de l'individu i objectiu de les lluites socials alhora, però també realització només parcial de la democràcia que avui dia està sotmesa a una evasió del poder, quan al mateix temps la presenten com a connatural al mercat.

Arreu del món, s'està produint una davallada de la participació electoral. És un senyal de desànim davant la incapacitat del sector polític per transformar situacions que es perllonguen. Allà on alguns partits majoritaris comparteixen el poder, es fa palès que qualsevol que sigui la majoria, les coses no canvien pas. Aquesta és la veritat. Però també es pot emetre una segona hipòtesi d'explicació: als polítics se'ls escapa cada vegada més el poder de decisió sobre els grans problemes de la societat que, o transcendeix l'espai de l'Estat-nació, o està reduït per l'estratègia privatitzant del capital. Aleshores es crea un clima de desencís, no pas sempre conscient de les seves causes profundes, però que repercuteix sobre els comportaments electorals.

Podem concloure amb algunes reflexions de cara al futur. Primera, la democràcia és una realitat en procés, mai res ja assolit, sempre per construir. I no es pot pas aconseguir sense condicions, si entenem per democràcia la possibilitat per a tots els éssers humans de ser ciutadans i d'exercir el seu dret de participació en tots els dominis que orienten la vida col·lectiva. La democràcia electoral per descomptat que és una conquesta social, però no representa res més que una part de la democràcia, avui en dia cada cop més reduïda per la invasió del mercat.

Segona: allò que s'anomena l'economia de mercat, que alça la democràcia com a bandera ideològica, obre l'espai democràtic a tot allò que no qüestioni la relació social que és fonamental, és a dir, la relació capital-treball (en sentit ample), directe (el sou) o indirecte (per altres mecanismes diferents al sou). Però alhora, tanca l'espai a altres organitzacions de l'economia (no hi ha pas alternatives, deia la senyora Thatcher) i redueix progressivament l'espai democràtic existent, transformant el ciutadà en consumidor i els serveis públics en mercaderies. Al mateix temps que afirmen la defensa dels drets humans, els actors de l'economia de mercat no dubten pas en destruir les relacions socials de societats senceres (les companyies petrolieres, per exemple), d'aliar-se amb dictadors, de reforçar les institucions destinades a garantir l'hegemonia dels EUA (com ara l'OTAN) i de realitzar guerres preventives (contra l'Afganistan o l'Iraq). La globalització del capital tendeix a buidar la democràcia del seu contingut real i conflueix, no tan sols en el desastre econòmic de l'esfereïdora desigualtat actual, sinó també en el desequilibri de les tecnologies i de les inversions i en l'eclipsi de tot allò polític.

Tercera: ens hem d'interrogar sobre el demà. Una reconquesta del sector polític és una necessitat, tractant d'ampliar els espais democràtics i, alhora, reforçant els òrgans d'acció col·lectiva a tots els nivells. Això significa l'extensió d'una participació més directa, no tan sols en els òrgans públics (és a dir més enllà d'una elecció cada quatre o cinc anys, delegant un poder), sinó també en el si de les institucions del sector econòmic (evitant el corporativisme que va significar moltes vegades la co-gestió). Això vol dir també una descentralització real (l'exemple del "pressupost participatiu" de porto Alegre és ben interessant) i l'organització de mecanismes de control democràtic de les institucions supranacionals.

Quarta: també es tracta d'organitzar un Estat eficaç en tots els nivells, és a dir, proveït de mecanismes permanents destinats a evitar la burocràcia i la corrupció, però sense que envaeixi o ofegui la societat civil, com va ser el cas de l'anomenat socialisme real. Aquest Estat, en la mesura que és fruit d'un procés democràtic, hauria de contribuir a tornar a assentar l'economia. Això només serà possible si l'Estat es proposa resoldre els problemes de la justícia i de l'equitat i amb la difusió d'una cultura política de participació. Existeixen nombroses formes concretes de realització d'aquest objectiu, alternativa real al sistema predominant avui en dia, i aquesta és la tasca que hem de realitzar.